

УДК 371.1:372.3

*Катерина Ткаченко,
аспірант кафедри соціальної педагогіки,
дошкільної і початкової освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглядається підготовка комунікативно спроможних учителів початкових класів, виписані поняття «мовної компетенції», «комунікативної компетентності», «комунікації», їх походження і тлумачення різними вченими і школами.

Ключові слова: *комунікація, мовна компетенція, мовленнєва компетентність, комунікативна компетентність.*

В статье рассматривается подготовка коммуникативно способных учителей начальных классов, выписаны понятия «языковой компетенции», «коммуникативной компетентности», «коммуникации», их происхождения и толкования разными учеными и школами.

Ключевые слова: *коммуникация, языковая компетенция, речевая компетентность, коммуникативная компетентность.*

The preparation of communicatively capable primary school teachers, is considered the concept of «linguistic competence», «communicative competence», «communication», their origin and interpretation of different scholars and schools is described in the article.

Key words: *communication, language competence, linguistic competence, communicative competence.*

Сучасний розвиток суспільства потребує теоретичного осмислення та оновлення професійної підготовки вчителя на всіх рівнях педагогічної освіти. Як наслідок, першочерговою перед нами стає проблема вдосконалення лінгводидактичної підготовки учителів початкових класів. Декількома факторами зумовлена актуальність розвитку комунікативно спроможного фахівця. Насамперед беззаперечним є той факт, що сприяти формуванню всебічно розвиненої особистості може тільки такий учитель, який сам являє собою особистість творчу та неординарну. Також необхідно наголосити на тому, що саме учитель початкових класів найпершим залучається до формування дитячої особистості, а отже, успіх подальшого розвитку, виховання й навчання підростаючого покоління залежить від його людських якостей та професійної майстерності. З цього

слідуює, що від сформованості мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенції учителя залежить формування компетентностей учнів.

Мета статті: Розглянути підготовку комунікативно спроможних учителів початкових класів, виписати поняття «мовної компетенції», «комунікативної компетентності», «комунікації», їх походження і тлумачення різними вченими і школами.

Комунікативна компетентність є одним із найголовніших чинників педагогічної майстерності. Це інструмент професійної діяльності, за допомогою якого стає можливим реалізація різних педагогічних завдань: встановити контакт з учнями, створити в класі щирю атмосферу спілкування, досягти взаєморозуміння з ними, зробити цікавою складну тему уроку, а процес її вивчення захопливим. У навчально-виховному процесі учитель виступає не лише в ролі організатора трудової, пізнавальної та інших видів діяльності, але і як керівник процесу спілкування. Ділові стосунки між учителем та учнем дозволяють працювати зацікавлено і синхронно обом сторонам з опорою на роботу один одного. Неузгодженість і відокремлення між ними є наслідком недооцінювання в педагогічному процесі комунікативного аспекту. В. О. Сухомлинський наголошував, що багато шкільних конфліктів, які закінчуються великою бідною, починаються з невміння вчителя спілкуватися з учнями [1].

Отже, вищесказане привело нас до аналізу практичних та теоретичних проблем підготовки майбутніх учителів початкових класів, особливо нас цікавить комунікативний аспект. Ми вважаємо за необхідне проаналізувати погляди науковців на ключові для нас поняття «комунікація», «мовна компетенція» та «комунікативна компетентність».

«Комунікативна компетентність» як поняття тісно пов'язане з її значенням у процесі розвитку людини та розумінням самої суті комунікації. Виходячи з цього, важливе для нас значення мають праці, що утверджують неповторну індивідуальність та самобутність особистості, вивчають універсальність умов, що уможливають комунікацію та спілкування.

Визначенню «комунікативна компетентність» та «комунікація» приділялося багато уваги як у зарубіжних, так і у вітчизняних працях. Зокрема проблема мовної та комунікативної компетенції висвітлювалася в працях психологів: Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, В. Н. Мясіщев, А. С. Макаренко, І. Д. Беха; соціологів: Ю. М. Ємельянов, І. О. Зимняя, Ю. М. Жуков, В. Н. Куніцина; педагогів: М. М. Заброцький, В. А. Кан-Калік, А. Н. Крюкова, Н. А. Маркова, О. П. Савченко, С. А. Скворцова, В. А. Сластьонін, В. О. Сухомлинський та інших.

Аналіз психологічної та педагогічної літератури свідчить, що проблема комунікативної компетентності педагога, розвитку його особистості, підготовці педагога, широко досліджувалася як зарубіжними,

так і вітчизняними науковцями. В освітянській літературі за останні роки став часто вживатися термін «комунікація». Наука на сучасному етапі нараховує близько сотні визначень цього терміну. Так, за А. Б. Зверинцевим та А. П. Панфіловою, комунікація визначається як процес передавання інтелектуального та емоційного змісту, специфічний обмін інформацією [2, с. 15–29].

На думку Л. Д. Столяренко, комунікація – це взаємний процес обміну інформацією, який веде до розуміння [3].

М. Каган дає визначення комунікації як інформаційному зв'язку суб'єкта з тим чи іншим об'єктом – людиною, твариною, машиною [4].

Серед західних вчених, які розглядали проблему педагогічної комунікації та комунікативної компетентності, ми звернулися до праць Паркса, Крейга, Рубіна, У. К. Шутса та інших. Зокрема, згідно зі словником Вебстера, комунікація визначається як процес міжособистісного обміну інформацією за допомогою системи символів, знаків та поведінки.

Вважають комунікацію актом передавання інформації від мозку однієї людини до мозку іншої англійські вчені Смит П., Бэрри К., Пулфорд А. [5].

Таким чином ми можемо зробити висновок, що аналіз сутності терміну «комунікація» дозволяє нам констатувати, що спілкування виступає основою не тільки педагогічної комунікації, але й входить до категорії комунікативна компетентність та безпосередньо пов'язане з вербальними засобами даного процесу.

В психології – спілкування, мова та мовлення розглядається як специфічний вид діяльності, який входить до всієї діяльності людини «як своєрідний, специфічний людський спосіб формування й формулювання думки за допомогою мови» [6, с. 41]. Мова необхідна людині для розуміння й оволодіння різними видами знань, так як вона виступає засобом формування та формулювання думок. Саме мова допомагає людині як інтелектуально, так і духовно. О. О. Леонтьєв розглядає мову як «систему трьох категорій у моделюванні об'єкта: мова як здатність, мова як предмет, мова як процес» [7, с. 20]. Науковець вважає мовну здібність сукупністю фізіологічних і психологічних умов, що забезпечують утворення, засвоєння й адекватне сприйняття мовних знаків членами мовного колективу.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що мовна здатність є сукупністю набутих навичок сприйняття й розуміння мовних знаків, природжених здатностей людини до відтворення мовлення та передачі інформації між членами колективу.

Питання про мовну компетенцію людини було вперше поставлено В. Гумбольдтом, який розділив дослідження «сфери мовних здатностей людини» і «сфери мови» [8, с. 77]. Саме він сформулював думку про те, що

мовна діяльність є процесом розуміння мови як об'єднувального елемента, що пов'язує людину і соціум.

Термін «мовна компетенція» уперше вжив Н. Хомський. Під цим визначенням він розумів потенційне знання мови, а під мовною активністю – процеси, що здійснюються безпосередньо в процесі мовної діяльності. Центром мовної компетенції є здатність людини до творення простих речень, а мовна компетенція – це знання граматичних основ мови, і це знання людина має від народження, тобто мовець несвідомо, інтуїтивно будує нові речення і розуміє нові [9].

Н. Хомський та його послідовники, у такому трактуванні терміну, не врахували співвідношення духовного та інтелектуального рівня розвитку людини та рівнем його мовленнєвої здатності. Людина в мовленні не тільки творить речення, але й використовує таку одиницю мови, як слово. У виборі слів людина опирається на попередній практичний і теоретичний досвід і саме доцільний вибір слів і словосполучень відрізняє людину грамотну і освідчену від індивіда з низькою мовною здатністю та низьким лексичним запасом.

Придільяв увагу визначенню терміна мовної компетенції й американський науковець Д. Слобін [10, с. 58], він зазначав, що мовна компетенція-модель, що твориться на основі інтуїтивної здатності людини відрізнити правильно побудовані висловлювання від неправильно побудованих, – це модель, що існує у свідомості носія мови.

Спираючись на теоретичні положення О. Р. Лурія, О. М. Леонтєва, Л. В. Виготського про мову, мовлення й мовну діяльність, погляди вітчизняної науки дещо відрізняються від американських, де мовлення розглядається лише як система мовних реакцій. Вітчизняні науковці трактують мовлення як процес, що входить до всієї системи людської діяльності.

У тлумаченні мовної компетенції ми дотримуємося поглядів вітчизняних лінгвістів і психологів і згодні з О. Р. Лурія, де він зазначає: «...Як «компетентність» у мові, так і «застосування» мови, не з'явилися відразу й не є двома незалежними явищами. Можна думати, що сама «компетентність» у мові є результатом розвитку її застосування й тільки в процесі активного відбиття дійсності й активного спілкування в дитини виникає розуміння мови» [11, с. 14–17].

Сьогодні термін «мовна компетенція» трактують не як ідеальне знання мови, а її реальне використання. Сучасні науковці наголошують на недосконалості цього терміна, і поряд з ним використовується прагматична, комунікативна, соціокультурна, стратегічна компетенція. В деяких працях термін «мовна компетенція» заміщується більш загальним терміном «комунікативна компетенція» [12, с. 91–92]. Вперше визначення «комунікативна компетентність» використав американський лінгвіст Д. Хаймс, він ставив у протиположність терміну «мовна компетенція» – ідеальне

знання мови, «комунікативну компетенцію» – реальне використання мови в спілкуванні.

Так, М. Р. Львов розділяє комунікативну й мовну компетенцію, маючи на увазі під комунікативною компетенцією «маються на увазі не тільки теоретичні знання, але й навички, вільне володіння мовленням» [13, с. 174], а під мовною компетенцією знання граматики, фонетики, лексики, стилістики тої мови, яка вивчається.

Ю. М. Ємельянов, досліджуючи комунікативну компетентність, як соціально-психологічне явище, розуміє під цим поняттям володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки, і власне ситуативну адаптивність [14, с. 11].

Ю. М. Жуков під комунікативною компетентністю вважає «здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми і сукупність знань та умінь, що забезпечує ефективне протікання комунікативного процесу» [15, с. 3].

Проаналізувавши результати праць вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно поняття мовної компетенції та комунікативної компетентності, ми дійшли висновку, що всі дослідники розглядали різні аспекти даних термінів. У своєму дослідженні ми можемо запропонувати своє визначення терміну комунікативна компетентність. У нашій роботі під цим терміном ми будемо розуміти знання мови, розуміння чужого мовлення, формулювання своїх думок, уміння будувати свої висловлювання таким чином, щоб вони були правильними й зрозумілими слухачу, грамотне формулювання своїх думок. Більш того, щоб реалізувати комунікативну спроможність, майбутній учитель початкових класів повинен не тільки грамотно говорити, але й вміти забезпечити ефективне протікання комунікативного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский // Избр. пед. соч. : в 3-х т. – М., 1979.
2. Зверинцев А. Б. Коммуникационный менеджмент / А. Б. Зверинцев. – СПб, 1997.
3. Столяренко Л. Д. Психология управления: учебное пособие / Л. Д. Столяренко. – изд. 4-е. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – 507 с.
4. Каган М. С. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
5. Смит П. Коммуникации стратегического маркетинга : учеб. пособие / П. Смит, К. Бэрри, А. Пулфорд ; пер. с англ. под ред. проф. Л. Ф. Никулина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 415 с.
6. Зимняя И. А. Лингвopsиxология речево́й де́ятельности / И. А. Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 200 с.

7. Леонтьев А. Н. Объект и предмет психолингвистики и ее отношение к другим наукам о речевой деятельности / А. Н. Леонтьев // Теория речевой деятельности. – М. : Наука, 1968. – С. 14–36.
8. Гумбольдт В. О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития / В. Гумбольдт // История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев. – М., 1964. – Часть I. – 224 с.
9. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Изд-во Московского университета, 1972. – 212 с.
10. Слобин Д. Психолингвистика / Слобин Д., Грин Дж. – М. : Издательство «Прогресс», 1976. – 200 с.
11. Лурия А. Р. Научные горизонты и философские тупики в современной лингвистике / А. Р. Лурия // Вопросы философии. – 1975. – № 4.
12. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 236 с.
13. Львов М. Р. Основы теории речи : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Р. Львов. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 248 с.
14. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 168 с.
15. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – СПб. : Питер, 2001. – 104 с.